

Marita Mathijssen en haar dichters van de negentiende eeuw

Een overdrachtskundig kunststuk

Als de hoogtepunten uit onze literatuur van Middeleeuwen, zeventiende eeuw en eigen eeuw vóór 1980 al zo moeilijk onder de aandacht zijn te brengen, wat moet dat dan wel met de dodelijk saai geachte negentiende-eeuwers die aan Kloos en de zijnen voorafgingen? Er is één docente die voor Paaltjens, Bilderdijk en de schrijver van de Camera Obscura door het vuur gaat: Marita Mathijssen. De geest van de dichter is háár overdrachtskundig kunststuk. Om van te genieten. En om als docent van te leren.

François HaverSchmidt (uit: Marita Mathijssen)

Kees Combat

'Elf zogenaamde gesprekken met negentiende-eeuwse schrijvers en een debat'. Zo luidt de ondertitel van de uitgebreide herdruk die onlangs verscheen van *De geest van de dichter*. Dat 'zogenaamde' is eerlijk en rechtuit, en 't kan natuurlijk ook niet anders worden aangeduid, want 't gaat in zekere zin om *fake*. Negen jaar geleden verraste Marita Mathijssen de lezer van *NRC-Handelsblad* met tien opzienbarende interviews met al lang gestorven schrijvers. Daar was de kenster bij uitstek van de negentiende-eeuwse literatuur ineens kind aan huis bij bijna vergeten figuren als de verteller Jacob van Lennep, januskop Nicolaas Beets, de grote romanticus Bilderdijk, historische-romansschrijfster Truitje Bosboom-Toussaint, de jong gestorven dichter De Génestet, de sociaal bewogen Da Costa, dichter-dominee Paaltjens-HaverSchmidt, oprichter van De Gids

Potgieter en de studentikoze Kneppelhout en Van de Linde alias De Schoolmeester.

Voor de meeste Nederlanders zijn de namen van deze schrijvers hooguit bekend van een stadsbuurt die in de straatnamen de herinnering aan hen levendig tracht te houden - maar dat niet doet natuurlijk. Dode namen eigenlijk. Zeker in de buurt van sociale woningbouw waar zij nog een plein of een straatje hebben. Beetsplein. Bilderdijkstraat. De Génestetlaan.

Marita Mathijssen benutte al haar kennis en verbeeldingskracht om, als twintigste-eeuwse expert met de onbevangenheid van de geïnteresseerde bezoeker, deze ene dame en negen heren in hun verblijven op te zoeken en hen te confronteren met de uitspraken van henzelf en anderen over hen. In 1990 verscheen *De geest van de dichter* voor het eerst - ze kreeg er toen al

de Multatuliprijs 1991 voor - en onlangs kwam er een herdruk, met twee extra stukken: haar gesprek met Staring én een gefingeerd debat tussen Van Maerlant, Van Alphen en Beets, dat zij schreef ter gelegenheid van de hier in 8/3 besproken start van de Deltareeks. Mevrouw Mathijssen - het valt mij moeilijk haar plompweg aan te duiden als 'Mathijssen', het vervolg zal duidelijk maken waarom - heeft eveneens onlangs de 'Prins Bernhard Fonds Prijs voor de Geesteswetenschappen' - asjeblijft zeg! - verworven. Voor haar hele oeuvre. Dat die mondvul lof haar toekomst bewijzen haar eerdere bemoeiingen met het dichtwerk van De Schoolmeester en de brieven van Bilderdijk, haar bekommernis om de editiewetenschap en in het bijzonder deze bundeling van gesprekken, die een staaltje vormen van hogeschoolkunst op het gebied van de over-

drachtskunde.

Saaie literatuurwetenschap?

Literatuurwetenschap kan zo verdomde saai zijn; we weten het allemaal. Deze vorm ervan is uitermate sprankelend. Die dooie figuren van de straatnaambordjes komen in de gesprekken tot leven. De knipoog is al in het omslag van het boek aanwezig: De Génestet is er door Harry Sierman in natura en spiegelbeeld op afgebeeld, en draagt in spiegelbeeld een baseballpetje dat hem tot fan van de schrijfster maakt. Die zelf, afgebeeld op het achterplat, één en al vrolijkheid en levenslust is vergeleken met de mannetjes en het vrouwtje die zich in de negentiende eeuw stram in de houding lieten kiekken en nu bij hun gesprekken met haar prikken. Dat kon toen nou eenmaal niet anders blijkbaar. Een afstand van jewelste. Maar Marita maalt daar niet om en overbrugt de kloof. De titel maakt duidelijk waar het haar zogenaamd om te doen is: al converserend met de dichters en schrijvers van haar voorkeur - ze sluit een aantal anderen uit en geeft precies aan waarom - de vinger krijgen achter hun bedoelingen als schrijver. Wij weten als lezer natuurlijk wel dat zij die bedoelingen zelf heeft gedistilleerd uit hun werken en uit wat er over hun schrijverschap bekend is. Je kunt dat ook in de uitgebreide 'lijst van gebruikte werken' zien, achterin het boek. Maar we gaan graag mee met deze montere bezoeker van grootheden in vergane glorie. Die wij dan te zien krijgen op een cruciaal ogenblik in hun leven. Eigenlijk vindt Marita Mathijssen zo een nieuw literair genre uit: de mini-biografie in de vorm van een interview. Zoudt u weten wie gezegd heeft: 'Heel Leiden wijst mij na'? Of wie verzuchtte: 'Ik bezwijk onder het geweld van mijn eigen geest'? 'Als de kooi te nauw

is verleert de vogel het zingen'? of 'Ik begeer geen plaats tussen de vaderlandse letterkundigen'? Ben je thuis in de negentiende-eeuwse geschriften, wellicht dat je achtereenvolgens Beets, Bilderdijk, HaverSchmidt en De Schoolmeester in hun eigen woorden getypeerd hoorde. Het zijn de titels die Mathijssen aan de gesprekken met hen gaf; ze verwijzen direkt naar hun biografie.

Poëtische beginselen

Centraal in de gesprekken staat de vraag naar de poëtische beginselen van de betrokken schrijver. Wie de antwoorden op een rijtje zet, krijgt een bijzonder aardige indruk van wat de gemiddelde negentiende-eeuwse auteur bewoog. 'Harmonie, eenheid van gedachte, en vooral ook zuiverheid van vorm moeten samengaan om schoonheid te verkrijgen', aldus Van Lennep, die dan ook vond dat een gedicht in een strakke maat en rijm moet zitten. Geen enjambementen, voldoende versvoeten! Beets stelt zich krachtig te weer tegen het verwijt dat hij, als lid van een Leidse dichtersbent, in het spoor van Byron zou lopen. Maar toch: De dichter is door zijn roeping in een vijandige houding tot zijn tijd geplaatst. Hij behoort tot een andere wereld, tot een andere maatschappij, tot een andere tijd.' In dat verweer grijpt Mathijssen de gelegenheid om een mooi stukje literatuurgeschiedenis te verwerken. Beets' betoog ligt trouwens dicht bij dat van de onstuimige Bilderdijk, die als 68-jarige nog uitroept: 'De ware poëzie kookt over uit het gemoed, het is gestold gevoel, ja uit de band gesprongen gevoel mevrouw, en wie dat niet weet, weet niet wat ware dichtkunst is.' Het is mooi, dat in deze nieuwe druk ook Staring aan het woord komt, want hoewel zij naar geboortejaar niet zoveel van elkaar verschilden, blijkt Staring drie jaar voor

zijn dood - hij stierf in 1840 - veel langer dan Bilderdijk te hebben moeten wachten op waardering. 'Ik denk ook dat mijn poëzie niet aansloot bij wat gebruikelijk was. Mijn rijmen wandelen zo eenvoudig voort en zij steken geweldig af bij het gedonder, gestorm, gewoel en gejoel, gesuis en gedruis en gebruik dat een tijdlang mode was. Nu zijn het pathos van Bilderdijk en de melodieuze zoetvloeiendheid van Tollens op hun retour. Ze hebben plaatsgemaakt voor het gedicht dat niet alleen op hartstocht of gevoel drijft.' En dat is dan Starings eigen dichtkunst, 'even natuurlijk en ongedwongen als het proza'.

Dit zijn maar enkele uitspraken tegenover elkaar gezet.

Aangenaam is Mathijssens zelfspot. Zo laat zij Van Lennep opmerken:

'Mevrouw, ik heb eerlijk gezegd niet de indruk dat u zelf rechtstreeks uit het meisjespensionaat naar mij gelopen bent, maar ik zweer u dat u Klaasje Zevenster aan uw jonge nichtje dat daar wel vandaan komt, zonder gevaar voor haar kuise zieltje kunt voorlezen'. Beets spreekt haar aan met 'Liefkind' en oreert: 'Bent u een savante, mevrouw? Ik spreek graag met vrouwen over literatuur, men kan met de kritiek van een fijngevoelig vrouwelijk gemoed zijn voordeel doen. Maar u lijkt wel Potgieter.' Wat weker monkelt Bilderdijk: 'Zeker, mijn kind...' 'Zie kind, alles zoet akelig en boven verbeelding zwart om mij heen.' 'Maar lief kind...' En De Genestet, die haar zeer dierbaar blijkt, kietelt haar met een: 'Zo mevrouw, u oordeelt zonder vrees en wat u zegt staat op poten, maar ik voor mij veroorloof me een minder opgewonden standpunt.' 'Mevrouwtje, welke tijdschriften leest u toch...' 'In welke kringen komt u toch, mevrouw, u weet meer dan mijn uitgever!' De vrome Da Costa spreekt haar aan met 'Zuster' (in de leer) en

‘Macher’ Potgieter roept: ‘Juffrouw Mathijssen, ik waardeer uw zin voor gezag, maar...’ En: ‘U heeft er slag van honing in citroen te gieten!’ Kneppelhout meent: ‘U heeft oortjes tot op de punt van uw schoenen mevrouw, maar laat u zich toch niet in met geruchten en lasterpraat.’ en ‘Hoor ik hier een vleugje ironie uit uw liefstallig mondje?’ En met De Schoolmeester wordt ze zo vertrouwelijk dat hij haar zelfs aanspreekt met ‘Lieve Marita’.

Afscheid

Kenmerkend voor haar houding tegenover elk van de elf is de wijze waarop zij na het gesprek afscheid van hen neemt. Meneer Van Lennep en Mevrouw Bosboom-Toussaint worden *comme il faut* ‘hartelijk bedankt voor het gesprek’. Bij Beets blijft ze na een geducht gesprek over zijn poëtische beginselen genieten van diens door hem in de vriendenkring voorgelezen ‘schitterend nieuw verhaal, getiteld De familie Stastok’. Van Bilderdijk neemt zij enigszins gegeneerd afscheid. Ze heeft zó met hem te doen. De jonge dichter De Génestet komt zij, twee maanden voor diens dood, zozeer nader dat zij met een omhelzing afscheid nemen. Maar als zij daarentegen de streng-vrome Da Costa verlaat heeft zij ‘t gevoel dat een toren van Babel tussen hen in heeft gestaan. De tweeslachtigheid van HaverSchmidt slaat op haar over: ‘Ik weet niet of ik hem ernstig moet nemen...’ De middag bij Potgieter eindigt met diens uitnodiging tezamen in een landauer langs de Amstel naar Het Kalfje te rijden. Bij Kneppelhout (Studententypen!) blijft zij na afloop dagen wandelen in de bossen, naar zijn kunstcollectie kijken en naar de voordracht van gedichten luisteren. En ook bij Gerrit van de Linde is zij meer dan normaal te gast in diens Cromwell House.

De geest van de dichter sluit af met een debat tussen Van Maerlant, Van Alphen en Beets, bepaald geen tijdgenoten, waarin de heren zich afvragen wat precies een literaire tekst klassiek maakt. ‘t Is meer dan de andere stukken in de bundel een gelegenheidsge-schrift, maar de dartele toon die Mathijssens interviews kenmerkt is ook hier aanwezig. Conclusie van de interviewster is hier: ‘Waarheid, natuurlijkheid, kennis en genialiteit: deze vier elementen moeten dus samenkomen in een klassiek werk. Ik vrees dat alleen God ooit een echte klassieker geschreven heeft.’ De foto’s van huizen waarin de negentiende-eeuwse schrijvers woonden en andere illustraties geven tezamen met de uitvoerige bibliografie de belangstellende docent én de leerling in de tweede fase heel veel gelegenheid hun visie op de vorige eeuw te verhelderen. Moest ik mijn leerlingen met een leesopdracht het studiehuis insturen, ik zou zeggen: Lees eens drie interviews van je voorkeur en ga na hoe 1) de schrijvers in de vorige eeuw gemiddeld woonden, 2) hoe zij over hun eigen manier van schrijven dachten en 3) hoe zij over andere schrijvers dachten. Vervolgens zou ik de suggestie doen om mettertijd, als ze een aantal boeken uit onze eigen tijd hebben gelezen, hun antwoorden op deze drie vragen te herlezen en na te gaan of zij in de literatuur van nu verwante opvattingen over de betekenis van poëzie en/of proza terugzien. ■